

*Un regne sense Corts.
Sardenya en la cruïlla dels canvis dinàstics
de la Guerra de Successió*

Lluís J. Guia Marín

59

El regne de Sardenya
a l'època moderna

2008

LLUÍS J. GUIA MARÍN
Universitat de València

Un regne sense Corts Sardenya en la cruïlla dels canvis dinàstics de la Guerra de Successió

Als darrers anys del regnat de Carles II, Sardenya assistia per última vegada a l'escenificació de la seua institució més emblemàtica: les Corts del Regne de Sardenya o Parlament sard. Es tractava de la reunió de l'anomenat Parlament Montellano esdevinguda entre 1698 i 1699 en vigília de la mort del darrer monarca de la casa d'Àustria, quan ja s'anunciava el conflicte successor¹. Tanmateix, res no feia preveure que mai més no tornaria a ser convocada la magna assemblea, una institució que, independentment del seu discutit abast polític, havia assolit una notable consolidació al si de la Corona d'Aragó i, conseqüentment, formava part del complex ordit de la monarquia composta dels Àustria. La convocatòria regular de les Corts s'havia mantingut durant dues centúries i mai no s'havia truncat, malgrat la greu crisi viscuda arran del Parlament Camarasa (1666-1668) i del posterior assassinat d'aquest virrei².

Lluís J. Guia Marín és investigador associat de l'Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea, CNR, Càller (Sardenya). Aquest treball s'inscriu en els projectes d'investigació: «Mediterraneo, Sardegna, Nord Africa. Relazioni politico-istituzionali, economiche e culturali nel Mediterraneo moderno e contemporaneo» (ref. IC.P09.005), finançat pel Consiglio Nazionale delle Ricerche, Itàlia; i «Parlamentos y ciudades en la Corona de Aragón. De la Historia a la Modernidad, II» (ref. SEJ2006-10071/JURI, Plan Nacional de I+D 2006), finançat pel Ministerio de Educación y Ciencia, Espanya.

¹ G. CATANI i C. FERRANTE: *Il Parlamento del Vicerè Giuseppe de Solís Valderrábano, conte di Montellano, 1698-1699*, Consiglio Regionale de la Sardegna, Càller:2004.

La restauració de l'autoritat monàrquica no va implicar cap canvi significatiu a l'organigrama institucional del regne, a pesar de les fortes mesures repressives. El ritme d'una convocatòria cada deu anys, iniciat a principi del segle XVI³, s'havia convertit en una de les tradicions del regne sard, i així continuà sent-ho a final del segle XVII. Aquesta cadència regular, quasi matemàtica, de les ocasions en què els monarques es dirigien als seus súbdits, mitjançant els virreis, transcendí, ja en el segle XVIII, l'estricta calendari de les reunions parlamentàries. Durant aquesta centúria un ritme cronològic més atapeït també marcà les reiterades i sistemàtiques peticions de donatius a les primeres veus dels estaments, però sense necessitat de reunir tot el Parlament⁴.

El final de les convocatòries de Corts no es degué tanmateix a cap trasbalsament de l'estructura política i institucional del Regne a l'estil del que va succeir a la resta dels territoris ibèrics de la Corona d'Aragó, arrossegats per la repressió borbònica. D'aquesta repressió, Sardenya també conegué un tardà episodi arran de la invasió d'Alberoni en 1717⁵, però aquest segon domini borbònic fou breu i finalitzà en 1720. La invasió, malgrat el seu fracàs final, va precipitar la desvinculació definitiva de l'illa dels Habsburg, en aquest cas dels Habsburg de Viena, ja que Sardenya passà a dependre en 1720 de la casa de Savoia, tot conservant la seua estructura política i institucional. Així, el Regne sard va ser l'últim a desaparèixer formalment d'aquells que formaven part de la Corona d'Aragó a la mort de Carles II; calgué esperar la

² Sobre l'anomenada «crisi Camarasa», vegeu F. MANCONI: «Don Agustín de Castelví, 'padre della patria' sarda o nobile-bandolero?», a F. MANCONI (coord.): *Banditismi Mediterranei. Secoli XVI-XVII*, Carocci, Roma:2003, pp. 107-146. L'obra clàssica sobre la qüestió, que revela també la complexa xarxa d'interessos familiars que afloren durant la Guerra de Successió, és la de D. SCANO: «Donna Francesca di Zatrillas, marchesa di Laconi e di Sietefuentes», *Archivio sardo*, XXIII (1946), Càller. De recent aparició, vegeu M. ROMERO: *Raccolta di documenti editi e inediti per la Storia della Sardegna. Documenti sulla crisi politica del Regno di Sardegna al tempo del viceré marchese di Camarasa*, Fondazione Banco di Sardegna, Sàsser:2003.

³ El Parlament presidit pel virrei Eximén Pérez Escrivà de Romaní (1481-1485) inaugurava aquesta cadència regular. Els següents, convocats també per Ferran el Catòlic, se celebraren sota la presidència dels virreis Joan Dusay i Ferran Girón de Rebolledo entre 1495 i 1511. D'aquestes darreres convocatòries s'han publicat els processos; A. M. OLIVA i O. SCHENA: *I parlamenti dei Viceré Giovanni Dusay e Ferdinando Girón de Rebolledo (1495, 1497, 1500, 1504-1511)*, Consiglio Regionale della Sardegna, Càller:1998.

⁴ Entre 1706 i 1834 les peticions de pròrroga del donatiu es feren cada tres o quatre anys. La documentació corresponent es conserva majoritàriament a les seccions de Reale Udienza (RU): Proroga Donativo, lligs. 69/1 fins a 69/22 (1710-1834) i Segreteria di Stato e Guerra (SSG): II Serie, Precedenze-Onorificenze-Stamenti, vols. 54 i 55 de l'Archivio di Stato di Cagliari (ASC).

⁵ M. A. ALONSO: *La conquista y el dominio español de Cerdeña (1717-1720). Introducción a la política española en el Mediterráneo posterior a la Paz de Utrecht*, Universidad de Valladolid, Valladolid:1977.

«Perfetta fussione» de 1847 per assistir a la seua definitiva dissolució en integrar-se plenament amb la «Terra ferma» del Piemont. Això no vol dir que la Guerra de Successió a la Corona espanyola no significués una línia de discontinuïtat per als sards; el conflicte successor també marcà el destí de Sardenya, però aquest regne pareixia continuar en una persistent immobilitat interna que, de retruc, assegurava el manteniment dels seus trets d'identitat.

Amb aquesta immobilitat no n'hi hagué prou per sostenir la vigència de la seua institució parlamentària, almenys a la pràctica; ningú no dubtava, però, que en qualsevol conjuntura podia ser convocada de nou, i així es va manifestar més d'una vegada al llarg de la centúria: primer durant el conflicte bèl·lic, i després, de manera esporàdica, sota el govern de la nova dinastia dels Savoia. A pesar que les reunions mai no reeixiren, el referent institucional es mantingué molt viu com un dels trets d'identitat del regne. És per això que durant els fets revolucionaris de la fi del segle XVIII (l'anomenada revolució sarda de 1793-1796) els estaments procediren a autoconvocar-se apel·lant a la legitimitat parlamentària per a plantejar llurs reivindicacions⁶.

Aquest prestigi mitificat de la institució parlamentària al si de la societat sarda tenia l'origen en la progressiva integració de Sardenya en l'estructura política i institucional de la Corona d'Aragó; un procés que va conèixer un avanç important al regnat de Ferran el Catòlic⁷. Aquest regnat també destaca pel fet que el territori, assolint una major cohesió interna, es reafirma com un regne més d'una monarquia ampliada. Bona prova en són les freqüents reunions parlamentàries, tot i que aquestes se celebraren sota una incontestable presidència virregnal, un senyal al mateix temps de la seua major periferització política⁸. Malgrat aquest element negatiu, la consolidació de la institució parlamentària a Sardenya a les albors dels temps moderns esdevenia una fita determinant en la història de l'illa i, doncs, contribuï a arrodonir la seua acta de naturalesa com a regne. A la resta dels països de la Corona d'Aragó, les Corts, amb ritmes polítics diferents, constituïren a l'època moderna un referent emblemàtic de la seua identitat i serviren eventualment com a plataforma des d'on

⁶ La bibliografia sobre la qüestió és molt extensa. Només citaré l'edició dels textos corresponents a les reunions estamentals durant la crisi revolucionària de la fi del segle XVIII; L. CARTA: *L'attività degli stamenti nella «Sarda Rivoluzione»*, Consiglio Regionale della Sardegna, Càller:2000, 4 vols.

⁷ Com va dir Bruno Anatra, Ferran va posar les bases de l'ordenament institucional de l'illa per als dos segles següents; B. ANATRA: «Istituzioni e società nella Sardegna spagnola: Medioevo persistente o modernizzazione zoppa?», a A. MUSI (coord.): *Nel sistema imperiale: l'Italia spagnola*, Edizioni Scientifiche Italiane, Nàpols:1994.

⁸ A la resta dels països de la Corona, les Corts havien de ser presidides pel monarca o el príncep hereu, una característica que no necessàriament comportava una major vitalitat de la institució. Sobre la qüestió, vegeu L. GUIA: «El regne de València. Pràctica i estil parlamentaris (L. Mateu i Sanz, *Tratado de la celebración de cortes generales del reino de Valencia*)», *IUS FUGIT. Revista interdisciplinar de Estudios Histórico-Jurídicos*, 10-11 (2003), pp. 889-933, Saragossa.

articular les reivindicacions territorials. A Sardenya, per bé que passava el mateix, la feblesa estructural dels grups socials estamentals, producte en bona part de la «distància» política i geogràfica, no deixà que la institució «tingués temps» d'arribar a exercir massa poder enfront de la monarquia i els seus delegats.

Aquests ritmes polítics diferents s'insereixen, però, en una trajectòria política comuna de tots els països de l'antiga Corona d'Aragó⁹, una corona fortament territorialitzada des de l'inici dels temps moderns per mitjà d'un procés de regionalització que podia tenir conseqüències aparentment contradictòries per als interessos de la monarquia. Si bé el reforçament dels trets identificadors de cada territori, des del punt de vista polític i institucional, podia aportar elements d'inestabilitat en les relacions amb una monarquia que pretenia ser més absoluta i, és clar, amb fortes tendències homogeneïtzadores, els avantatges d'una desagregació de la Corona d'Aragó al si d'un ens molt més ampli com la monarquia hispànica liderada per Castella evitava el que hauria estat un major problema: el manteniment d'una Corona d'Aragó més vertebrada encara que fos al nivell conservat al darrer període medieval¹⁰. A pesar d'aquesta territorialització, el sentiment de pertànyer a una mateixa corona es mantenia als diversos països i era encara molt fort quan es precipità la crisi dinàstica. Sardenya no en fou una excepció.

Podríem afirmar sense exageració que Sardenya fou una part indestruïble de la Corona d'Aragó. Així, quan en 1573 Felip II afirmava, referint-se a Sardenya, que la Corona d'Aragó no podia desmembrar-se, era difícil imaginar que a penes segle i mig després aquest regne perdria definitivament els seus vincles amb la monarquia hispànica¹¹. No hi havien mancat ocasions en què l'illa havia estat considerada una possible peça de canvi. Precisament fou amb motiu d'una d'elles que el rei prudent cregué necessari recordar els estrets vincles que unien Sardenya amb la monarquia. Tanmateix, aquests projectes al capdavant sempre s'havien descartat¹². Per comprendre el fracàs d'aquestes propostes podríem concloure que, al cap i a la fi, l'illa mai no

⁹ Sobre la qüestió, vegeu Eva SERRA: «La vida parlamentària en la Corona d'Aragó: segles XVI i XVII», a J. SOBREQÜÉS, J. AGIRREAZKUENAGA, M. MORALES, M. URQUIJO i M. CISNEROS (coords.): *Actes del 53è Congrés de la Comissió Internacional per a l'Estudi de la Història de les Institucions Representatives i Parlamentàries*, Barcelona:2005, vol. I, pp. 501-536.

¹⁰ Sobre això, són interessants les reflexions d'E. BELENGUER: «La Monarquía Hispánica vista desde la Corona de Aragón», *Estudis*, 20 (1994), pp. 57-82, València.

¹¹ Felip II va advertir el governador de Milà que Sardenya no podia ser cedida «*por el juramento que tiene hecho en Aragón de no desmembrar nada de aquella Corona*», citat per F. MANCONI: «De no poderse desmembrar la Corona de Aragón»: Sardenya i Països Catalans, un vincle de quatre segles», *Pedralbes*, 18:2 (1998), pp. 174-194; sobre la qüestió, hi ha un altre treball del mateix F. MANCONI: «L'identitat catalana de la Sardegna», *Cooperazione Mediterranea*, 1-2, (2003), pp. 105-111, Càller.

¹² Quan el 1580 es plantejà la possibilitat d'intercanviar Sardenya per Saluzzo, el cardenal Granvela la rebutjà posant en relleu «*la dificultad de no poderse desmembrar la Corona de Aragón*»; citat per F. MANCONI: «De no poderse desmembrar...», art. cit., p. 189.

constituí un mos massa abellidor des del punt de vista territorial, malgrat alguns estereotips en contra¹³. També caldria considerar, entre les causes que impedièn la seua cessió, la importància que tenia el regne sard per a la monarquia hispànica i, sobretot, el seu nivell d'integració en aquesta a través de la Corona d'Aragó, la qual cosa esdevenia un obstacle insuperable. Pocs territoris europeus dels que conformaren la monarquia hispànica havien adquirit un nivell tan intens d'hispanització —en el sentit ampli del terme— com el regne de Sardènia. Sens dubte, des de la fi del segle XVI, havia assolit unes quotes d'integració amb els territoris ibèrics que el convertien en una extensió d'aquests, encara que pobra; una integració que contemplava diversos nivells¹⁴ i que en definitiva obeïa a una societat estructurada a imatge dels antics territoris de la Corona d'Aragó.

En alguna ocasió jo també he insistit en el fet que Sardènia en fou una peça fonamental¹⁵. No debates la seva vinculació amb aquesta corona durà vora quatre-cents anys, i marcà intensament no sols els trets bàsics de la societat sarda sinó també el mateix nucli expansiu. No cal quantificar aquesta importància pel pes demogràfic o econòmic de l'illa, més migrat respecte dels països fundadors de la Corona, sinó per la intensitat i el caràcter dels vincles establerts, des del punt de vista econòmic i social, i per l'assoliment d'una estructura política i institucional que mantenia relacions de reciprocitat amb les del conjunt de la Corona. Així, malgrat el perill de ser esquemàtics, vull reiterar algunes dades: l'existència d'una organització eclesiàstica plenament hispanitzada sota el patronatge reial i absolutament vertebrada, pel que fa als ordes religiosos, amb les «províncies aragoneses» o ibèriques¹⁶ fou una caracte-

¹³ La imatge d'una Sardènia rica i saludable és un estereotip bastant difós des de l'inici del segle XVIII que va donar lloc a nombrosos opuscles i, fins i tot, va contaminar tractats generals de geografia i història. A. MATTONE afirma, pel que fa al cas, que «l'eccessiva esaltazione de la 'feracità' sarda nasconde un disegno più sottile: quello di mascherare il vero, esclusivo interesse della diplomazia internazionale per la posizione strategica dell'isola al centro del Mediterraneo e per i vantaggi militari e commerciali che essa avrebbe potuto offrire»; A. MATTONE: «La cessione del Regno di Sardegna dal trattato di Utrecht alla presa di possesso sabauda (1713-1720)», *Rivista Storica Italiana*, any CIV, I (1992), pp. 5-89.

¹⁴ Com destaca Manconi, la indissolubilitat de Sardènia de la Corona d'Aragó havia arribat a ser una convicció dels mateixos naturals. La pertinença de Sardènia a «Espanya» era argumentada no sols en l'esfera política, militar, religiosa o cultural, sinó que a més s'arribava a afirmar que l'illa era una extensió geogràfica de la península. Un aspecte molt evident fou el reconeixement als sards de l'estatus d'espanyols i no d'italians per Felip II; F. MANCONI: «De no poderse desmembrar...», art. cit., p. 190. Sobre aquest aspecte he pogut constatar una anècdota de la fi del segle XVII esdevinguda a Nàpols: un «furbo» mariner napolità es va fer passar per sard per ser admès en una companyia dels terços espanyols; Archivio di Stato di Napoli (ASN): Segreteria dei Viceré (SV), Biglietti originali (BO), llig. 293 (20-V-1665).

¹⁵ L. GUIA: «Ruptura i continuïtat de la Corona d'Aragó a Sardènia arran de la Guerra de Successió», a *L'aposta catalana a la Guerra de Successió 1705-1707*, Museu d'Història de Catalunya/Universitat Pompeu Fabra, Barcelona:2007, pp. 403-414.

rística fonamental. Sens dubte, l'estament eclesiàstic, regular i secular, va esdevenir un element de cohesió i de control del territori al servei de la Corona, més enllà del paper que en aquest sentit féu una Inquisició arrelada des del 1493¹⁷. Aquesta forta dependència de la tutela reial féu que l'estament eclesiàstic, superades les inicials tensions, fos reconduïble per acceptar noves fidelitats en el context dels canvis dinàstics iniciats a l'illa des de principi del XVIII¹⁸.

Un altre element significatiu fou la preeminència d'una noblesa, sorgida d'un traumàtic procés de conquesta durant l'època medieval, que en bona part projectava els seus feus a l'un costat i l'altre de la mar, com era el cas de les cases de Mandas, Quirra, Gandia, Oliva, Villasor, etc¹⁹. Es pot afirmar, tanmateix, que durant el segle XVI la noblesa sarda, o sardocatalana, s'havia conformat com un grup social relativament homogeni que mantenia forts lligams amb la noblesa peninsular. Centelles, Carròs, Castellví, Alagó, etc. eren llinatges que, tot i assolir una gran integració amb la societat sarda i en alguns casos esdevenir símbols de la seua identitat²⁰, no podien amagar el seu origen. Aquesta noblesa, a més, des de la crisi Camarasa²¹, durant el regnat de Carles II, havia protagonitzat un procés de divisió interna: els uns alineats en el *partit patriòtic*, proclius a la rebel·lió social i al bandolerisme nobiliari, i els altres més disposats a mantenir el suport a la monarquia, encara que fos des de

¹⁶ Manconi, citant R. Turtas, destaca com en temps de Felip II la cúria general de la Companyia de Jesús establia que els jesuïtes sards observaren adhesió a l'assistència d'Espanya i no l'abandonaren per la d'Itàlia; F. MANCONI: «De no poderse desmembrar...», art. cit., p. 190. D'altra banda, l'ordre dels mercedaris mantingué la vigència de la província aragonesa fins ben entrat el segle XVIII, quan la força incontestable dels fets obligà a crear una província sarda independent. L'artífex del procés va ésser el superior del convent de Bonaire de Càller, Josep Valonga i Sisternes (A. RUBINO: *I Mercedari in Sardegna (1336-2000)*, Istituto Storico dell'Ordine della Mercede, Roma:2000, pp. 132 i ss.); aquest insigne mercedari, segons els *Quinque libri* del Castell de Càller publicats per l'Associazione Araldica Genealogica Nobiliare della Sardegna (www.araldicasardegna.org), era fill i nét de sengles regents de l'Audiència de l'època hispànica: l'aragonès Martín Valonga i el valencià Melcior Sisternes.

¹⁷ S. LOI i A. RUNDINE: *Raccolta di documenti editi e inediti per la Storia della Sardegna. 3. Documenti sull'Inquisizione in Sardegna (1493-1713)*, Fondazione Banco di Sardegna, Sàsser: 2004, pp. 9-10.

¹⁸ Sobre la història de l'Església i la cultura, vegeu R. TURTAS: *La nascita dell'Università in Sardegna. La politica culturale dei sovrani spagnoli nella formazione degli Atenei di Sassari e di Cagliari (1543-1632)*, Università di Sassari, Sàsser:1988; i ID.: *Storia de la Chiesa in Sardegna. Dalle origini al 2000*, Città di Castello, Roma:1999.

¹⁹ Sobre el feudalisme sard a l'època moderna, vegeu F. FLORIS: *Feudi e Feudatari in Sardegna*, Della Torre, Càller:1996; i F. FLORIS i S. SERRA: *Storia della Nobiltà in Sardegna*, Della Torre, Càller:1986.

²⁰ Vegeu la nota 1.

²¹ Don Manuel de los Cobos, marquès de Camarasa, fou virrei entre el 16 d'agost de 1665 i el 21 de juliol de 1668, data en què fou assassinat; Josefina MATEU IBARS: *Los virreyes de Cerdeña. Fuentes para su estudio*, CEDAM, Pàdua:1964-1968, vol. II, pp. 111-116.

la legalitat del debat parlamentari. Aquesta divisió interna aflorarà amb la crisi dinàstica i serà un dels seus components principals a l'escenari sard en el context de la Guerra de Successió.

Cal destacar que el règim municipal havia estat construït amb el model catalano-aragonès. Aquest model compartia una estructura similar dels principals òrgans de govern i l'anomenat sistema de la insaculació (basat en un sorteig sobre llistes tancades de membres de l'oligarquia ciutadana), un sistema que, en un procés cronològicament comú a tota la Corona, s'havia convertit en el mecanisme d'accés als càrrecs de govern²². Es tractava d'uns càrrecs mimètics dels que podien existir en qualsevol municipi de Catalunya, d'Aragó o del País Valencià, i monopolitzats per uns grups socials homòlegs conformats per membres de la petita noblesa no territorial, però també per famílies no privilegiades de grans comerciants, arrendadors de rendes reials, o menestrals enriquits, bona part dels quals basaven les seues activitats econòmiques en el comerç especulatiu dels cereals.

Bé és cert que gran part de la població, en una societat eminentment rural, habitava al camp i depenia majoritàriament de la noblesa feudal. Aquesta dependència no impedí certa diversificació interna de les comunitats camperoles entre grups relativament benestants i jornalers sense quasi béns. Es tractava d'una societat rural on la confrontació entre camperols i pastors augmentava en la mesura que la pressió sobre la terra arrabassava d'usos comunitaris noves extensions i impedia la continuïtat de les pastures²³.

Com a element de cohesió al si de tota la Corona, la progressiva consolidació d'una burocràcia va esdevenir, a partir del segle XVII, un dels trets característics. La burocràcia estava constituïda per tot un conjunt de funcionaris al servei de l'administració de les ciutats reials, dels òrgans o institucions representatives de la Corona o de les grans cases senyoriales. Era un grup molt heterogeni que comprenia tant els petits nobles titulars de prestigiosos oficis públics com els modestos lloctinents

²² Des d'Oristany, en 1479-1485, fins a Bosa, en 1556, passant per Càller, en 1500, una darrera l'altra, totes les ciutats sardes de jurisdicció reial amb dret a assistir a les Corts adoptaren el procediment insaculatori. Sobre els municipis sards i la seua història cal citar les recents aportacions de diversos historiadors de l'illa a Remedios FERRERO (coord.): *Autonomia municipal en el mundo mediterráneo. Historia y perspectivas*, Corts Valencianes/Fundació Manuel Broseta, València:2002; en aquest volum participen B. Anatra, G. Murgia, G. Tore, O. Schena, A. M. Oliva, M. G. Mele i M. E. Cadeddu, entre d'altres investigadors. Així mateix, vegeu F. MANCONI: *Raccolta di documenti editi e inediti per la Storia della Sardegna. 5. Libro delle Ordinanze dei Consellers della Città di Cagliari (1346-1603)*, Fondazione Banco di Sardegna, Sàsser:2005; íd.: *I Libri dei Privilegi della città di Alghero. Libre Vell*, AMD Edizioni, Sàsser: 1997; B. TAVERA i G. PIRAS: *I Libri dei Privilegi della città di Alghero. Libre Gran*, Sàsser:1999; i F. UCCHEDDU: *Il «Libbre de Regiment» e le pergamene dell'Archivio Comunale di Oristano (secc. XV-XVII)*, S'Alvure, Oristany:1998.

²³ Sobre la trajectòria de les comunitats camperoles sota el règim senyorial, vegeu G. MURGIA: *Comunità e baroni. La Sardegna spagnola (secoli XV-XVII)*, Carocci, Roma:2000.

locals de l'administració del Reial Patrimoni, sense oblidar els administradors de les rendes feudals. Entre ells destacaven els «lletrats», que exercien múltiples funcions, algunes de poca rellevància. Aquesta era una categoria nombrosa, que provenia dels estrats socials mitjans de les ciutats o del camp. El que ens importa destacar de tots ells era que llurs condicions econòmiques eren difícils, en la mesura que aspiraven a un tipus de vida fora de llurs possibilitats. Tots competien per una migrada oferta de prebendes. La frustració en la seua consecució adobava la conformació de partits o clienteles, conjunturalment oposats a la monarquia i protagonistes dels bàndols locals²⁴.

Una de les reivindicacions més sentides per les elits locals raïa en la reserva de tots els càrrecs o dignitats per als «naturals». Aquesta qüestió, especialment a Sardenya, fou motiu de grans controvèrsies en les darreres convocatòries de Corts²⁵; el tema no es resolgué mai i perdurà a l'època dels Savoia, va continuar plantejant-se amb motiu la primera pròrroga del Donatiu en 1721²⁶ i va constituir un dels cinc punts programàtics dels estaments en la cruïlla revolucionària de 1793-1794. La reivindicació de càrrecs per als naturals havia conegut en tots els països de l'antiga Corona d'Aragó una trajectòria ascendent, especialment des del regnat de Ferran el Catòlic, ja que a partir del qual, com hem dit, s'havia avançat en el procés de «regionalització» de la Corona. Aquesta trajectòria ascendent hagué de fer front, sense massa èxit, al desembarcament de funcionaris externs en els llocs i dignitats més directament dependents de la voluntat reial. Els diferents ritmes polítics de cadascun d'aquests països es reflectiren en l'èxit o fracàs de semblants reivindicacions. Sardenya, especialment, ocupava un lloc políticament subaltern, de manera que la satisfacció d'aquestes demandes va estar en íntima relació amb la major o menor necessitat de mantenir, per part de la monarquia, una bona correspondència amb les elits, que alhora assegurés la satisfacció de les peticions d'ajut econòmic o militar,

²⁴ El bandolerisme sard a l'època moderna ha tingut una migrada dedicació historiogràfica, més preocupada per les manifestacions contemporànies del fenomen. Tanmateix, són d'especial interès els treballs recollits a F. MANCONI (coord.): *Banditismi Mediterranei...*, op. cit. Així mateix, cal destacar l'estudi de B. ANATRA: *Banditi e ribelli nella Sardegna del Seicento*, AMD Edizioni, Càller:2002.

²⁵ Fins i tot, en 1710, amb motiu de la pròrroga del donatiu a petició de Carles d'Àustria, els tres estaments coincidiren en aquesta petició: ASC: Reale Udienza (RU), Proroga Donatiu, 1710, 69/1 (16-VII-1710), ff. 4r-4v.

²⁶ La documentació sobre aquesta pròrroga denota, entre d'altres coses, la continuïtat dels procediments hispànics en les primeres relacions amb Víctor Amadeu. Els estaments plantejaren tota una bateria de peticions, entre elles la reserva de càrrecs per als naturals, la majoria de les quals foren respostes pel Savoia de manera equívoca seguint també la pràctica dels darrers monarques de la casa d'Àustria. Les fonts documentals de tota aquesta negociació són relativament abundants i prolises; vegeu ASC: RU, 69/4 i SSG, II sèrie, vol. 54. Sobre aquest donatiu, vegeu G. OLLA REPETTO: «Il primo donativo concesso dagli Stamenti sardi ai Savoia», a *Liber Memorialis Antonio Era*, DartCorten, Brussel·les:1963, pp. 101-111.

unes peticions que havien de ser satisfetes amb l'aquiescència dels estaments. La monarquia, però, es resistí normalment a renunciar als avantatges que li proporcionava l'actuació d'una burocràcia aliena que, amb una trajectòria professional projectada en diversos càrrecs i destins dispersos territorialment, aportava elements d'unitat i concordança en la praxi política²⁷.

Cal destacar, a més, que el grau de catalanització i espanyolització de Sardenya, especialment de les seues ciutats, a la cruïlla de la Guerra de Successió era molt elevat. No es tracta ara d'analitzar en quins àmbits es privilegiava més una llengua o l'altra, sinó de constatar que, més enllà dels usos administratius, i amb aquesta complicada dualitat, la integració cultural de l'illa amb els territoris ibèrics s'havia assolit de manera plena des de la fi del segle XVI²⁸. El sard, marginat de qualsevol ús administratiu, persistia com a llengua dels grups populars, especialment al camp, encara que evidenciava la forta influència de les altres dues llengües en la seua morfologia, una influència que continuarà augmentant, fins i tot, durant bona part del segle XVIII ja sota el domini savoia²⁹.

²⁷ L. GUIA: «Els virreis i la pràctica del govern. Serveis a la monarquia i ordre públic a València i Sardenya a mitjan segle XVII», a *XIV Congresso internazionale di Storia della Corona d'Aragona*, Carlo Delfino Editore, Roma:1997, vol. IV, pp. 181-196; íd.: «Defensa de la costa. Concordanances d'actuació del poder polític en València i Sardenya en la segona meitat del segle XVI», a *XV Congreso Internacional de Historia de la Corona de Aragón. El Poder Real en la Corona de Aragón (s. XIV-XVI)* (Jaca, setembre 1993), Diputación General de Aragón, Saragossa:1996, vol. I-3, pp. 121-134.

²⁸ Les obres del cavaller Pere Joan ARQUER: *Capítols de Cort del Estament Militar de Sardenya*, Càller:1591, Biblioteca Universitaria di Cagliari (BUC): Fondo Baille (FB), Sala Piccola (SP), 6.3.27; del primer regent sard del Consell d'Aragó, Francisco DE VICO: *Historia General de la Isla y Reyno de Sardenia*, Barcelona:1639, reeditada a cura de F. Manconi, CUEC, Càller: 2004; del frare J. ALEO: «Historia cronológica y verdadera de todos los sucesos y casos particulares sucedidos en la Isla y Reyno de Sardenia del año 1637 al año 1672», manuscrit, BUC: FB, SP, 6.3.44, 6.3.48-49 i 6.5.42/6; o del ministre sard de Felip V, V. BACALLAR I SANNA: *Comentarios de la guerra de España e historia de su rey Felipe V, El Animoso, por Don Vicente Bacallar y Sanna, Marqués de San Felipe*, edició i estudi preliminar de Carlos Seco Serrano, Biblioteca de Autores Españoles, Madrid:1957, són símbols d'una intensa hispanització de les elits locals. No és casual que Bacallar escrigués quasi exclusivament en castellà i fos membre de la Real Academia Española. De l'obra d'Aleo existeix una edició recent traduïda a l'italià amb un estudi introductor de F. Manconi; J. ALEO: *Storia cronologica del Regno di Sardegna*, Ilisso, Nuoro:1998. Com a constatació d'una ampla producció literària local i com a eina indispensable en la recerca històrica cal ressenyar el *Catalogo degli antichi fondi spagnoli della Biblioteca Universitaria di Cagliari* (vol. I: *Gli incunaboli e le stampe cinquecentesche*, a cura de Marina Romero Frias; vol. II: *Le stampe secentesche*; i vol. III: *Le stampe settecentesche*, a cura d'Ornela Gabbrielli), Pisa:1983, 1984 i 1986, respectivament.

²⁹ Sobre el problema de la llengua/llengües a Sardenya a l'època moderna, R. Turtas hi ha dedicat bona part de la seua investigació; vegeu R. TURTAS: «Pastorale vescovile e suo strumento linguistico. I vescovi sardi e la parlata locale durante la dominazione spagnola e sabauda», *Rivista di Storia della Chiesa in Italia*, XLII:I (1988), pp. 1-23, i íd.: «La questione lin-

La similitud de Sardenya amb la resta dels països de l'antiga Corona d'Aragó tenia també altres manifestacions a nivell polític i institucional. Tant les institucions delegades del poder reial —virregnat³⁰, Audiència, governacions, mestre racional, juntes patrimonials³¹, etc.— com les representatives del regne sard, les Corts o Parlaments, i les assemblees estamentals tenien una estructura i uns mecanismes de funcionament semblants³². Aquesta analogia s'evidencia en la documentació generada, que seguia uns mateixos patrons, i que a hores d'ara esdevé una prova més del nivell d'integració de Sardenya en l'estructura de la Corona d'Aragó i, per tant, en el nucli originari de la monarquia hispànica³³. Com hem dit abans, la integració efectiva havia donat un

guistica nei collegi gesuitici in Sardegna nella seconda metà del Cinquecento», *Quaderni Sardi di Storia*, II (1981), pp. 55-86. Així mateix, són interessants per a aquesta qüestió els treballs continguts a J. CARBONELL i F. MANCONI (curs.): *I catalani in Sardegna*, Consiglio Regionale della Sardegna/Generalitat de Catalunya, Sardenya-Barcelona:1984 (hi ha edició catalana).

³⁰ Sobre la institució virregnal a Sardenya i el seu paral·lisme amb altres àmbits de la Corona, com ara València, continua essent una obra d'obligada referència la de Josefina MATEU IBARS: *Los virreyes de Cerdeña...*, op. cit. De fet, un dels bressols més emblemàtics de la institució virregnal a la Corona d'Aragó fou el regne de Sardenya. Pels avatars de la història la institució romandrà vigent per governar l'illa més enllà de l'existència de la mateixa corona, ja que els monarques de la casa de Savoia es veuran forçats a mantenir-la fins a la desaparició jurídica del regne en 1847. Així, podríem afirmar que la institució virregnal de la Corona d'Aragó moria definitivament en el mateix bressol que la va veure néixer. Sobre l'època de la dominació piemontesa s'ha publicat recentment l'estudi de R. PODDINE RATTU: *Biografia dei viceré sabaudi del Regno di Sardegna (1720-1848)*, Della Torre, Càller:2005.

³¹ Sobre les principals institucions sardes, vegeu A. MATTONE: «Le istituzioni e le forme de governo», a *Storia dei Sardi e della Sardegna. Dagli Aragonesi alla fine del dominio spagnolo*, vol. III: *L'Età moderna*, a cura de M. Guidetti, Jaca Book, Milà:1989, pp. 217-252.

³² La historiografia sobre les assemblees representatives sardes té un abans i un després a partir de la celebració a Càller, el 1984, del congrés «Acta Curiarum Regni Sardiniae: Istituzioni Rappresentative nella Sardegna Medioevale e Moderna». Des d'aleshores, nombrosos estudis han posat de manifest el paper que les Corts sardes tingueren a l'època moderna. Cal destacar els treballs de B. ANATRA: *La Sardegna. Dall'unificazione Aragonese ai Savoia*, UTET Libreria, Torí:1987; G. SERRI: «Il prelievo fiscale in una periferia povera. I donativi in età spagnola», *Annali della Facoltà di Magistero dell'Università di Cagliari*, VII (1983); A. MATTONNE: «Centralismo monarchico e resistenze stamentarie. I Parlamenti sardi del XVI e del XVII secolo», a *Istituzioni rappresentative nella Sardegna medioevale e moderna, Acta Curiarum Regni Sardiniae*, Càller:1986, pp. 127-179; G. MURGIA: «La società sarda tra crisi e resistenza: il Parlamento Avellano (1640-1643)», *Archivio sardo del movimento operaio, contadino e autonomistico*, 41-43 (1993), pp. 79-109; i G. TORE: «Il Regno di Sardegna nell'età dell'Olivares (1620-1640): assolutismo monarchico e Parlamenti», *Archivio sardo del movimento operaio, contadino e autonomistico*, 41-43 (1993), pp. 59-78. Així mateix, són ja nombrosos els volums dedicats als processos parlamentaris, publicats pel Consiglio Regionale della Sardegna, alguns dels quals són citats en aquest treball.

³³ Sobre aquesta analogia, vegeu L. GUIA: «Los estamentos sardos y valencianos. Analogía jurídica y diversidad institucional», a B. ANATRA i G. MURGIA (eds.): *Sardegna, Spagna e Me-*

pas qualitatiu durant el regnat de Ferran el Catòlic³⁴ amb l'inici d'un intens procés de reestructuració política i institucional, que arriba al seu punt àlgid amb la constitució de l'Audiència per Felip II. Tot això va comportar la consolidació de les estructures socials i econòmiques a imatge i semblança de la resta del país de la Corona. La incorporació de diversos regents sards al Consell d'Aragó al llarg del segle XVII serà un dels reconeixements, i resultat al mateix temps, d'aquesta integració³⁵.

D'aquest context institucional ens interessa destacar les institucions representatives en l'esfera territorial i llur evolució en la cruïlla del conflicte successor. Ens referim a les Corts o Parlament sard, a les reunions singulars d'alguns estaments i a les juntes de les primeres veus dels estaments. L'estructura de les Corts sardes era pràcticament similar a les de les Corts valencianes i les Corts catalanes. Estaven constituïdes per tres braços (eclesiàstic, militar i reial), que corresponien respectivament als tres estaments: el de l'Església, el dels nobles i el dels municipis de jurisdicció reial. Més enllà del nombre de components que als països ibèrics, per la seua major població i una més matineria vinculació a la Corona, era superior, els mecanismes de funcionament també seguien uns protocols semblants.

El braç eclesiàstic agrupava fonamentalment les grans dignitats (arquebisbes i bisbes) i els capítols de les corresponents catedrals. Com hem dit adés, no era un estament que pogués plantejar massa dificultats a les demandes de la monarquia. En el cas de Sardenya, malgrat els intents de l'Església de Sàsser de fer valer algunes suposades preeminències sobre l'arquebisbat de Càller, el caràcter primacial de la diòcesi de la capital serà preservat per la mateixa monarquia, poc interessada a permetre que, per aquesta via, es donessen arguments per a debilitar el paper de Càller en el conjunt del regne³⁶; una actitud que s'explicava no tant per la voluntat de donar

diterraneo dai Re Cattolici al Secolo d'Oro, Carocci, Roma:2004, pp. 251-274. El paral·lelisme amb les Corts catalanes, a A. MATTONE: «Corts Catalane e Parlamento Sardo (XIV-XVII secolo): Analogie giuridiche e dinamiche istituzionali», a *Aragón. Historia y Cortes de un Reino*, Cortes de Aragón/Ayuntamiento de Zaragoza, Saragossa:1991, pp. 133-142 (treball publicat també a la *Rivista di storia del diritto italiano*, LXIV (1991), pp. 19-44).

³⁴ B. ANATRA: «Istituzioni e società nella Sardegna...», art. cit., p. 166.

³⁵ El primer serà el lletrat Francesc de Vico en 1626; anys més tard, en plena Guerra dels Segadors, s'incorporarà en una plaça de «capa i espasa» un noble, Jordi de Castellví. Sobre l'origen dels «provincials» del Consell d'Aragó, vegeu J. ARRIETA: *El Consejo Supremo de la Corona de Aragón (1494-1707)*, Institución Fernando el Católico, Saragossa:1994; sobre Vico, vegeu F. MANCONI: «Un letrado sassarese al servizio della Monarchia Ispanica. Appunti per una biografia di Francesco Ángel Vico y Artea», a B. ANATRA i G. MURGIA: *Sardegna, Spagna, Mediterraneo dai Re Cattolici al Secolo d'Oro*, Carocci, Roma:2004, pp. 291-333; sobre Castellví, P. TOLA: *Dizionario biografico degli uomini illustri di Sardegna*, a cura de M. Brigaglia, ILISSO, Nuoro:2001, vol. I, pp. 326-328.

³⁶ Sobre aquesta qüestió, vegeu B. TAVERA i G. PIRAS: *Raccolta di documenti editi e inediti per la Storia della Sardegna. 8. Papers relating to the Primacy of Sardinia. Raccolta di documenti sulla causa per il Primato ecclesiastico in Sardegna (1212-1679)*, Fondazione Banco di Sardegna, Sàsser:2006.

suport a la capital com per evitar el trencament d'una fràgil correlació de forces que fins aleshores havia resultat beneficiosa per a la corona.

Pel que fa al braç nobiliari, és evident el seu protagonisme. De bon tros era el més nombrós: pràcticament, amb molt poques excepcions, tots el que gaudien del privilegi militar aconseguien tenir dret a assistir a les Corts³⁷. En el cas de Sardènia, i això és semblant al que passa a València, el braç militar condiciona el funcionament de les principals institucions de la societat estamental i per tant el de la magna assemblea. El nivell de preeminència política i social assolit per la classe nobiliària s'explica pel fet que la major part dels dos territoris eren de jurisdicció senyorial. A sobre d'aquest món destacaven unes poques famílies que eren, com hem dit, comunes a Sardènia i als territoris ibèrics; per la qual cosa aquests llinatges tenien el dret d'assistir a les reunions parlamentàries de més d'un regne. El fet que no acudissen personalment a les reunions dels respectius braços o assemblees baronials no significa que llur poder i llur influència no es fessen sentir tant a nivell intern de l'estament com en les relacions d'aquest, i doncs del conjunt dels regnes, amb la monarquia. Tanmateix, a Sardènia el braç militar es caracteritzava, com la resta de la societat estamental, per les fortes divisions internes. Aquestes rivalitats responien a diversos factors com ara la lògica divisió d'interessos de la noblesa territorial i de la noblesa no titulada, establerta a les principals ciutats, o als enfrontaments entre les nobleses de cadascun d'aquests municipis (el cas dels nobles de Sàsser respecte als seus homònims calleresos); unes rivalitats internes que s'articulen o s'insereixen en bàndols o parcialitats no massa diferents dels que podien existir a Catalunya o València.

Quant al braç reial, la composició interna era reduïda: Càller i sis ciutats —Sàsser, l'Alguer, Bosa, Castellaragonès, Oristany i Esglésies³⁸. Aquests municipis també patiren, com els seus homòlegs ibèrics, una forta pressió de l'autoritat monàrquica, una pressió que era especialment efectiva en el cas sard i que comportava una forta dependència, la qual caldria explicar perquè la seua conformació s'havia produït paral·lelament a la consolidació del domini del territori. Estava absolutament clar que el principi legitimador del poder municipal i de l'estatus de les seues elits raïa en

³⁷ Al Parlament Montellano foren convocats més de nou-cents nobles entre grans títols i petits cavallers. Molts d'ells, que habitaven a la península Ibèrica o en llocs apartats del mateix regne de Sardènia, no acudiren i delegaren en un reduït grup de personatges significatius, els quals aprofitaren la convocatòria per aconseguir una situació preeminent al si de l'estament; una preeminència que intentaren rendibilitzar amb motiu del conflicte dinàstic. La llista dels convocats i assistents, a G. CATANI i C. FERRANTE: *Il Parlamento...*, op. cit., vol. I, pp. 131-201.

³⁸ La resta de municipis de jurisdicció reial, bé per ser terres de reialenc, bé per formar part de feus revertits i controlats per la Corona, també tenien l'oportunitat de fer arribar llurs peticions amb ocasió de les Corts. Així, al darrer Parlament Montellano ens trobem nombroses peticions d'aquests municipis ressenyades immediatament després de les presentades per les ciutats amb dret d'assistir a Corts; vegeu G. CATANI i C. FERRANTE: *Il Parlamento...*, op. cit., vol. III-I: *I Capitoli delle ville e delle comunità*, pp. 907-1.115.

una inicial concessió monàrquica, en un privilegi reial, de manera que les oligarquies ciutadanes, dèbils estructuralment, es limitaren a exercir sovint una discreta i respectuosa dissidència. A Sardenya, les oligarquies urbanes varen mostrar des dels primers anys de la conquesta catalana una especial propensió a satisfer les demandes financeres de la monarquia i no varen manifestar una significativa oposició a les ordres i disposicions reials³⁹. Aquesta afirmació pot fer-se extensiva, en l'espai i en el temps, a altres territoris com València⁴⁰. Les similituds amb aquest altre regne «menor» de la Corona eren encara majors i es materialitzen en l'estructura mateixa del braç reial. Cal destacar la preeminència institucional i política de les respectives capitals de cadascun dels regnes, Càller i València, una superioritat que neix dels processos de conquesta i que, d'alguna manera, va condicionar la trajectòria global de tot l'estament. Sovint la capital mantingué unes relacions crispades amb la resta de ciutats reials, especialment Sàsser, que es resistia a acceptar que Càller fos la interlocutora preferent amb la monarquia. Aqueixa crispació fou potenciada pel rei mateix o els seus delegats per tal d'aconseguir una divisió interna de l'estament i en conseqüència una resistència més feble als seus requeriments. Així, la trajectòria de l'estament «popular» sard estarà condicionada per l'antagonisme creixent contra Càller de la que es considerava la ciutat més representativa del nord de l'illa, Sàsser. La insistent pressió dels sasseresos per tal de fer sobreeixir la seua ciutat en qualsevol fòrum estamental (primàcia eclesiàstica, erecció de la Universitat, reunions particulars de l'estament militar, etc.) serà al remat neutralitzada o instrumentalitzada per la corona en funció dels seus interessos⁴¹.

En definitiva, les característiques de les Corts de Sardenya i dels grups privilegiats que s'hi trobaven no diferien massa dels seus models ibèrics, així com tampoc la política de la monarquia respecte a cadascun dels territoris. Més enllà dels detalls d'aquestes similituds, cal destacar unes diferències que, malgrat no ser fonamentals, adquiriren al seu moment certa rellevància, la qual, al nostre parer, la historiografia posterior ha sobrevalorat. Es tracta, d'una banda, de la presidència de les sessions, que en el cas de Catalunya, Aragó i València corresponia directament al rei i en el cas sard era exercida, per delegació, pels virreis. D'altra banda, a causa de la dissimilitud anterior, les assemblees tingueren una cronologia diversa provocada per la incidència directa

³⁹ G. TORE: «Oligarchie, Consigli civici e autoritarismo regio nella Sardegna Spagnola», a Remedios FERRERO (coord.): *Autonomia municipal...*, op. cit., pp. 189-210.

⁴⁰ Des dels treballs d'Ernest Belengué sobre la ciutat de València a l'època de Ferran el Catòlic, la historiografia local ha insistit reiteradament sobre la qüestió. Una darrera aportació, a J. LÓPEZ CAMPS: «València sota Carles II: entre el reformisme i l'intervencionisme reial», Departament d'Història Moderna (juliol 2003), treball d'investigació dirigit per M. Ardit i J. A. Català. Posteriorment ha publicat un resum: «València durant el regnat de Carles II. El neoforalisme a debat», *Estudis*, 29 (2003), pp. 315-329.

⁴¹ Sobre aquest secular enfrontament, vegeu F. MANCONI: «Storia di un libro di storia», introducció a la reedició de F. DE VICO: *Historia General de la Isla, y Reyno de Sardenia* (Barcelona:1639), CUEC, Càller:2004, vol. I, pp. VII i ss.

de l'absentisme reial en el cas ibèric. Així, l'obligada presidència virregnal va permetre una major «regularitat» de les assemblees sardes (cada deu anys durant els segles XVI i XVII), mentre que a València, Aragó i Catalunya una monarquia absent, gens interessada a desplaçar-se per a reunir-se amb els estaments, optà per dilatar les convocatòries i utilitzar fórmules alternatives de relació amb els territoris. El resultat final va ser la realització, durant les dues primeres centúries de l'època moderna, de vint convocatòries de les Corts o Parlaments de Sardenya enfront d'una menor freqüència a les peninsulars.

El darrer Parlament sard del regnat de Carles II, les Corts de 1698-1699, esdevenia, com hem dit, l'última ocasió en què els estaments foren convocats pel seu monarca a constituir la màxima assemblea representativa del regne. Com era habitual, les Corts foren presidides pel virrei, aleshores el comte de Montellano⁴². En aquesta ocasió, malgrat el pes de la tradició i de les inèrcies de convocatòries anteriors de plena submissió als designis reials, es poden observar alguns elements atípics, o si més no el fet que estem davant una institució que manté, malgrat tot, la seua vitalitat interna. L'arma de la tradició serà la utilitzada pels estaments per fer front a les pressions reials perquè prestessen un gros donatiu que hagués implicat, a la pràctica, l'ajornament de noves convocatòries durant vint anys. El virrei havia intentat, sense aconseguir-ho, que els estaments oferissen un donatiu que fos prorrogable per vint anys, la qual cosa implicava arrabassar-los la prerrogativa de la concessió de nous serveis i per tant de llur capacitat de pressió. La resistència estamental aconseguí, a més, fer rebaixar el tradicional donatiu de 70.000 escuts a 60.000 amb l'argument de les deplorables condicions econòmiques de l'illa.

Els «bons» resultats obtinguts pels estaments en el pla contributiu no es varen correspondre amb l'aprovació de tots els capítols presentats. Aquesta era, en tot cas, una política d'actuació dels monarques, comuna vers les diverses assemblees representatives de tots els països de la Corona d'Aragó. Moltes de les propostes estamentals foren rebutjades pel rei. Més encara, enfront de la petició estamental que els capítols de corts i els privilegis heretats del passat havien de ser observats pel monarca i els seus delegats, la Corona amb molta freqüència sols es comprometia, d'una manera equívoca, a respectar-los en la mesura que estiguessen en ús.

Les Corts es desenvoluparen en un ambient de crispació política, una qüestió que no era nova i que pareixia caracteritzar les assemblees representatives convocades per la Corona en la darrera centúria per a qualsevol dels seus territoris. Encara que no hi havia a Sardenya una guerra pròxima, sí que es pot constatar, com a teló de fons, un ambient de tensió provocat per la pressió de les potències europees sobre la monarquia hispànica a l'espera d'intervenir sobre l'herència de Carles II. Aquesta

⁴² Don José de Solís Valderrábano, Dávila, Pacheco, Girón y Enríquez, comte de Montellano (1697-1699), fou virrei entre el 27 de desembre de 1696 i el 18 d'abril de 1706; Josefina MATEU IBARS: *Los virreyes de Cerdeña...*, op. cit., vol. II, pp. 186-195.

pressió havia estat exercida sistemàticament per la monarquia francesa de Lluís XIV i havia repercutit negativament sobre el regne de Sardenya, obligat a efectuar nombrosos donatius i contribucions militars en defensa de la monarquia. La crispació més important, però, sorgia de la persistència de les divisions internes de les elits, les quals s'arrossegaven, com a mínim, des de mitjan segle XVII, amb motiu de la celebració del Parlament Lemos en 1653-1656, i que havien esclatat durant el traumàtic Parlament Camarasa de 1666-1668⁴³. Les controvèrsies escenificades al si de les successives convocatòries de Corts i l'adscripció d'uns i altres a posicions antagòniques anunciaven la conformació dels diversos «partits», que a propòsit de la qüestió successora es consolidaren als anys següents. D'una banda, hi havia els valedors dels Borbó, entre els quals sobresurten Vicent Bacallar, futur marquès de San Felipe, i el marquès de Làconi. D'una altra, hi havia el marquès de Villazor i destacats membres de la noblesa⁴⁴. En qualsevol cas, la monarquia havia aconseguit, durant el regnat de Carles II, fer aprovar els successius donatius i obtenir els suports suficients per a dur a terme la seua política; una política, de vegades, clarament repressiva sobre les elits dissidents.

La darrera reunió de les Corts del Regne de Sardenya concloïa, com hem dit, amb l'aprovació d'un important donatiu i sense que ningú pensés que el sistema de relació entre el monarca i els estaments es modificaria durant els anys següents. En efecte, la interrupció de les reunions parlamentàries no va significar cap canvi en el context jurídic i polític d'ambdós regnes, que varen continuar caracteritzant-se pel protagonisme polític dels estaments i per la necessitat que es mantingués una estreta correspondència d'aquests amb la monarquia per tal de resoldre els problemes fonamentals del govern. Tot allò tingué lloc dins el marc d'una progressiva preeminència dels monarques fruit de la inevitable afirmació de l'absolutisme. En qualsevol cas, les Corts o Parlaments continuaren essent una referència obligada en la praxi política malgrat no ésser convocades mai més, una referència que per a Sardenya, separada de la Corona espanyola arran de la Guerra de Successió, durarà fins a l'anomenada «perfetta fusione» de 1847. Aquesta referència és obligada en la mesura que les assemblees representatives havien estat tradicionalment l'àmbit preferent, encara que no únic, d'escenificació de qualsevol pacte polític entre el rei i els grups privilegiats. Així, la manca de convocatòries fou sempre considerada un fet extraordinari i conjuntural motivat per causes alienes a la voluntat dels monarques. Aquests, justificadament, estarien compromesos en d'altres urgents obligacions i, doncs, impossibilitats

⁴³ F. MANCONI: «Reivindicaciones estamentales, crisis política y ruptura pactista en los parlamentos sardos de los virreyes Lemos y Camarasa», a *A la vetlla de la Guerra de Successió. Corts i Parlaments de la Corona d'Aragó*, València:2006 (en premsa).

⁴⁴ Sobre la Guerra de Successió a Sardenya, vegeu L. GUIA: «Ruptura i continuïtat...», art. cit., i íd.: «Un destino imprevisto para Cerdeña. de los Habsburgo a los Saboya», a *La pérdida de Europa. La Guerra de Sucesión por la Monarquía de España*, Fundación Carlos de Amberes y Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales, Madrid:2007, pp. 755-784.

de convocar les reunions o assegurar la seua celebració amb totes les garanties. Alternativament, els estaments s'avenien a arribar a acords que no deixaven de ser pactes.

D'altra banda, insistim que mai no es va perdre l'esperança en el fet que la tornada a la normalitat, sovint trasbalsada pels esdeveniments de la política internacional, havia de significar el compliment natural de la pràctica política pròpia del regne. En el cas de Sardenya, la Guerra de Successió provocava el pretext perquè els successius monarques, pertanyents a diverses dinasties, ajornessen la convocatòria del Parlament, un ajornament que no significà una renúncia per cap d'ells al servei econòmic que, reiteradament, s'havia ofert pels estaments de l'illa cada deu anys amb motiu de les reunions parlamentàries. El compromís d'efectuar les preceptives reunions, que no s'havien interromput durant dos segles, es mantenia explícita i tàcitament vigent⁴⁵, però caldrà esperar els esdeveniments revolucionaris de la fi del segle XVIII perquè els estaments sards, almenys l'estament militar, acomplissen el seu anhel de reunir-se en una assemblea autoconvocada⁴⁶.

Alternativament sorgiren fórmules per solucionar la manca de reunions, unes fórmules que no eren noves però que esdevingueren preeminents, en teoria sols «conjunturalment», en el context polític i institucional. Es tractava de les reunions de juntes reduïdes de representants dels estaments que en nom de tots arribaven a acords amb el monarca. No cal oblidar que aquests acords interessaven especialment la monarquia en la mesura que asseguraven la continuïtat dels donatius, que inicialment sols es podien concedir en unes Corts.

Per arribar a la conformació de juntes representatives dels estaments s'havia fet un llarg camí. Aquesta era una possibilitat a la qual es recorria durant la celebració de les reunions parlamentàries per a coordinar les propostes generades al si de cada braç o estament i per a possibilitar la negociació posterior d'aquests amb els ministres del rei. El recurs a juntes representatives s'havia intentat en tots els països de la Corona durant els períodes en què les corts no estaven reunides⁴⁷. Però les fites assolides en cadascun d'aquests països eren distintes; els estaments sards no havien aconseguit, per exemple, els privilegis dels seus homònims valencians de poder-se reunir sense el permís previ del virrei. Això afectava especialment l'estament militar, que a Sardenya s'arrogava la iniciativa i el lideratge polític.

⁴⁵ «Haviendo resuelto su Magestad (...) dilatar la celebración de Cortes en este Reino atendiendo a que la constitución de los tiempos y continuas ocupaciones de la guerra no dan lugar a ello me ordena que yo solicite la prorrogación del donativo que feneze en los últimos de este año por otros dos más, a cuyo fin me remite la carta adjunta para VS.» ASC: Segreteria di Stato e Guerra (SSG), vol. 54, f. 3r (16-VII-1710).

⁴⁶ Vegeu la nota 5.

⁴⁷ Sobre aquesta analogia també existeix un paral·lelisme amb el cas valencià; vegeu L. GUIA: «Los estamentos sardos y valencianos...», art. cit. La problemàtica general de les reunions estamentals als territoris de la Corona d'Aragó, a M. PÉREZ LATRE: *La Generalitat de Catalunya en temps de Felip II. Política, administració i territori*, Afers, Catarroja-Barcelona:2004.

Tradicionalment els nobles tenien el dret de concórrer a qualsevol reunió del seu estament que pogués celebrar-se fora de les Corts. En realitat, sols els que habitaven, o podien acudir amb facilitat, a la capital exercien aquest dret, puix que les convocatòries de l'estament no tenien un calendari fix sinó que estaven motivades per assumptes de caràcter extraordinari i urgent. Els nobles valencians, el model més pròxim, havien assolit aviat el dret d'autoconvocació, mentre que els de Sardenya, malgrat haver demanat l'homologació en dates tan matineres com el segle XV⁴⁸, havien de superar els obstacles d'una autorització prèvia del virrei. Tan sols durant el segle XVII arribarien a obtenir del rei una fórmula relativament satisfactòria però absolutament inoperant. Podrien reunir-se sense aquesta autorització si el motiu era denunciar actuacions contra la legalitat de la pròpia autoritat virregnal⁴⁹.

Les reunions dels nobles, posat cas que es produïssen, provocaren que els altres dos estaments haguessen de pronunciar-se sobre assumptes tractats al si del militar que poguessen transcendir la seua competència per afectar tota la societat estamental. Com que les reunions fora de corts dels estaments eclesiàstic i reial no existiren a Sardenya, calgué recórrer a les primeres veus de cada estament per mantenir la necessària correspondència: l'arquebisbe de Càller i el jurat en cap de la capital, una correspondència entre els estaments i d'aquests amb la monarquia que s'articularà a través de la formació de juntes representatives de caràcter tripartit. El sistema era senzill; però, mentre es varen convocar Parlaments i aquests varen mantenir la convenient docilitat, no hi hagué interès de la monarquia per consolidar el mecanisme alternatiu «simplificat». La conjuntura propícia es donaria durant la Guerra de Successió.

Així, la primera vegada que això va ocórrer fou en temps de Felip V de Borbó, el 1706, quan el monarca, argumentant la impossibilitat de convocar la magna assemblea, sol·licità als estaments la pròrroga del donatiu de les últimes Corts de Carles II, l'anomenat Parlament Montellano de 1698-1699. Bé és cert que podríem aportar altres precedents importants sobre l'activitat de juntes estamentals, com l'ocorregut

⁴⁸ La reivindicació dels estaments sards per aconseguir el dret de reunir-se al mateix nivell que els seus homòlegs valencians fou un problema recurrent i mai resolt amb completa satisfacció. Algunes de les peticions de corts ja insistien sobre aquesta homologació en 1485: «Ítem supplica dit stament sia de vostra mercè, sia aquell regit, e governat ab Syndich, e Sub-syndich en aquella matexa forma, en que està lo stament del Bras Militar de València...», citat per J. DEXART: *Capitula sive Acta Curiarum Regni Sardiniae*, Càller:1641, vol. I, p. 66. Sobre la qüestió, cal consultar B. ANATRA: «Corona e ceti privilegiati nella Sardegna Spagnola», a *Problemi di Storia della Sardegna Spagnola*, Editrice Democratica Sarda, Càller:1975, pp. 9-132, on analitza la trajectòria d'aquestes peticions.

⁴⁹ Per a seguir la trajectòria de les reunions de l'estament militar del regne de Sardenya és fonamental la documentació conservada als respectius Fondo Aymerich de l'Archivio di Stato di Cagliari i de l'Archivio Comunale di Cagliari, especialment el darrer. Per a la crisi dels estaments amb el virrei Joan Vivas de Canyamàs (1622-1625) també és indispensable la documentació conservada al Fondo Baille de la Biblioteca Universitaria di Cagliari, així com també el lligall D6 del fons Antico Archivio Regio de l'Archivio di Stato di Cagliari.

arran de la no-conclusió del Parlament Camarasa de 1666-1668. La junta de les primeres veus dels estaments havia acordat, ja sota el govern del següent virrei, la concessió del donatiu que les Corts no havien arribat a oferir⁵⁰. Aquest i altres precedents no deixaven de ser un esdeveniment extraordinari i excepcional.

La Guerra, però, era també una situació excepcional, ja que el conflicte exigia la recaptació de recursos ràpids. Les demandes d'ajuda de Felip V es feren cada vegada més persistents i varen tenir una especial transcendència durant el virregnat del marquès de Jamaica⁵¹. Així, l'economia de guerra, a més de captar importants recursos de la fràgil economia de l'illa amb mesures extraordinàries, que no podem analitzar ara, acabà per afectar el normal funcionament de les institucions. La convocatòria de les Corts sardes, que havia mantingut una cadència cada deu anys durant les últimes dues centúries, donava pas a la reiterada convocatòria de les juntes de les primeres veus dels tres estaments. Aquestes juntes acordaren, a petició dels successius monarques i apel·lant a una situació d'emergència, la renovació de donatius⁵².

La incorporació a la causa austriacista, en 1708⁵³, donava pas al que una historiografia posterior ha denominat el «període austríac» en contraposició d'un «període espanyol». En realitat, tal com vaig ressenyar en un treball anterior⁵⁴, a més de les convulsions d'una situació de guerra i dels canvis dinàstics que aquesta comportava, la situació jurídica i institucional interna fou de «normalitat» i continuïtat. La documentació local no evidencia cap sensació de canvi de l'estructura política i institucional del regne, i del caràcter dels seus lligams amb la monarquia hispànica, en tot cas sols de la mudança dels titulars de la Corona. Tanmateix, sota l'arxiduc Carles d'Àustria, després emperador Carles VI, la guerra va continuar condicionant qualsevol política de govern. Així, els signes més cridaners de l'administració austriacista o austríaca s'evidenciaren amb una política sistemàtica de captació de recursos. Aquesta política seguirà tenint repercussions, potencialment molt distorsionadores, en l'estructura política i institucional del regne, tal com havia ocorregut sota el go-

⁵⁰ Vegeu la nota 42.

⁵¹ Don Pedro Nuño Colón de Portugal y Ayala, marquès de Jamaica, fou virrei entre el 21 de juny de 1706 i el 12 d'agost de 1708; Josefina MATEU IBARS: *Los virreyes de Cerdeña...*, op. cit., vol. II, pp. 210-214.

⁵² La primera constatació d'aquest mecanisme és de 1706: «Cumpliéndose el año que viene el servicio de los sessenta mil escudos que por tiempo de diez años me haze esse reyno, y siendo necesario acudir al sustento de las Galeras, y demás cosas precisas para su conservación he resuelto dezirlos que me daré por muy servido de vos en que lo continuéis por otros dos o tres años que demás de la utilidad pública que se sigue por haver de servir para las necesidades referidas quedaré con toda gratitud de lo que obrareis e este fin en ocasión tan importante, como lo fto de vuestro selo y aplicación a todo lo que toca a mi servicio en que le recibiré particular.» ASC: SSG, Segunda Serie, vol. 54, ff. 1r-2v (4-XII-1706); també a l'Archivio Arcivescovile e Capitolare di Cagliari (AACC): vol. 166, f. 131r.

⁵³ Sobre les fases de la guerra a Sardenya, vegeu L. GUIA: «Un destino imprevisto...», art. cit.

⁵⁴ L. GUIA: «Ruptura i continuïtat...», art. cit.

vern de Felip V. La consolidació de les juntes de les primeres veus dels estaments en serà una d'elles. Carles no va dubtar a aprofitar els avantatges del precedent establert pel Borbó i davant de la petició del seu virrei, el comte de Cifuentes, que es convoquessin Corts, li ordenà sol·licitar una pròrroga a la fi de 1709⁵⁵. El virrei no tingué altre remei que dirigir-se a les primeres veus dels tres estaments i, en nom del rei, sol·licitar aquesta pròrroga⁵⁶. Aquests intentaren reproduir les funcions bàsiques de les Corts: serveis a canvi de concessions reials. Així, diverses foren llurs peticions; entre elles cal ressenyar una qüestió necessàriament candent a l'illa: el retorn dels exiliats. Això era prova clara que la partició de les elits entre els dos bàndols transcendia els lligams interns de caràcter familiar i clientelar. L'altra petició que cal destacar fou la desitjada consolidació dels provincials sards al Consell d'Aragó, que estava vinculada a la vella reivindicació del regne d'aconseguir la reserva de càrrecs per als seus naturals⁵⁷. Tanmateix, el nou sistema donava al monarca una àmplia llibertat per decidir més enllà de la necessària correspondència que calia mantenir amb les elits.

Carles tornarà a utilitzar aquest expedient en 1712 i 1715, apel·lant sempre a la situació extraordinària de la guerra o a la defensa del regne⁵⁸. Més encara, entre aquestes dues pròrrogues, en els darrers mesos de 1712, demanarà un altre donatiu

⁵⁵ «*Habiéndose visto en esse mi Consejo Supremo de Aragón vuestra representación sobre que se abran Cortes en esse Reyno; atendiendo a que la contribución presente de los tiempos y las continuas ocupaciones de la guerra no dan lugar a lo que me proponéis sobre este tratado, ha parecido por más conveniente la prorrogación de ellas por otros dos años.*» Archivo di Stato di Napoli (ASN): Consiglio di Spagna (CS), Diversorum Sardegna (DS), vol. 15, ff. 48v-50v (20-XII-1709).

⁵⁶ «*Haviendo resuelto su Magestad (...) dilatar la celebración de Cortes en este Reino (...) me ordena que yo solicite la prorrogación del donativo que feneze en los últimos de este año por otros dos más, a cuyo fin me remite la carta adjunta para VS.*» ASC: SSG, vol. 54, ff. 3r (16-VII-1710).

⁵⁷ Els tres estaments coincidiren en aquestes peticions a través de l'arquebisbe de Càller: «*passo a suplicar a V.E. (...) se sirva interponer su eficaz mediación con su magestad para que se digne conceder a Don Gerónimo Sant Just secretario de su Magestad en el Supremo de Aragón por los papeles y negociación de este Reyno el que tenga voto en el Consejo según hay muchos exemplares de otros secretarios y que le han tenido, cediendo esto en mayor esplendor y conveniencia del mismo Reyno (...) repito de nuevo otra humilde supplica (...) que los naturales desterrados de este Reyno logren el consuelo de restituir-se a sus casas pues parece que con haverse desvanecido la invasión de los enemigos de este Reyno cessa el rezelo de nuebas inquietudes y la sospecha aun en los parientes de los motores de que puedan fomentarlas.*» ASC: RU, Proroga Donativo, 1710, 69/1 (16-VII-1710), ff. 4r-4v. Sant Just havia estat nomenat secretari dels papers de Sardenya en el Consell d'Aragó el 17 d'octubre del 1708: ASN: CS, Officialium Sardiniae, vol. 133, ff. 18r-19r.

⁵⁸ Els processos on es recull tota la documentació conformaren un fons específic a l'Archivio di Stato di Cagliari (vegeu la nota 4). Sobre aquestes pròrrogues també hi ha abundant documentació a l'Archivio di Stato di Napoli (ASN): CS, vols. 15, 17 i 19.

extraordinari utilitzant el mateix mecanisme; al virrei li foren enviades unes instruccions molt detallades per a aconseguir el donatiu⁵⁹. S'hi apel·lava a anteriors precedents⁶⁰ i s'hi alertava de la necessària contribució eclesiàstica⁶¹.

En totes aquestes ocasions no es ressenya cap petició; això sí, la fórmula està plenament consolidada, un mecanisme que es perpetua durant tot el segle XVIII i part del XIX⁶². Fins i tot l'acceptació dels eclesiàstics, subjectes a l'autoritat de

⁵⁹ *«Instrucción que havéys de observar vos el Ille Conde de Heril Primo Lugarteniente y Capitán General del Reyno de Cerdeña en cumplimiento del orden que os embió para pedir en esse Reyno el Donativo voluntario extraordinario.»* ASN: CS, DS, vol. 17, ff. 172v-174r (29-VIII-1712).

⁶⁰ *«Haréys â todos muy presente que en ocasiones de menos urgencia ha servido esse Reyno en Común y particular con donatibos extraordinarios a los señores Reyes antecesores del Emperador y Rey mi Señor que así lo hallaréis executoriado por los años de 1642 a 1643 siendo virrey el Duque de Avellano. De 1646 â 1647 siendo virrey el Duque de Montalto. Por los años 1658 a 1660 siendo Virrey el Marqués de CastelRodrigo, y por los años 1674 a 1675 siendo Virrey el Marqués de los Vélez. Y quizá habrá otros exemplares de que aquí no se tiene memoria, y bien sabéys quan frequente ha sido en los Reynos de España asistir con sus caudales los Reynos y sus Yndividuos a los Señores Reyes en las Conquistas y Guerras, y que las actuales son de superior importancia, motibos todos para que procuréis se haga por aora el mayor esfuerzo.»* ASN: CS, DS, vol. 17, ff. 172v-174r (29-VIII-1712).

⁶¹ *«Habiendo de ser este donatibo extraordinario pedido â cada yndividuo en particular sin exceptuar las personas eclesiásticas (que de ordinario son las más acomodadas) interesaréis a los Arzobispos, Obispos y Prelados a que en sus cabildos adelanten con su autoridad sus individuos el exemplo con que espero se señalarán ellos por si mismo para que los otros sigan sus operaciones en esta contribución. Y para los presentes y ausentes así en esta línea, como seculares, os sirbiréis de las cartas que se os remiten en blanco â este fin. Y porque los eclesiásticos que hay en el Reyno con exercicio de curas, o, Rectores no son pocos, y suelen ser acomodados, también podréis extender â estos la petición por medio de dichas cartas acompañadas con las vuestras y de la Autoridad de los Prelados cada uno en su Diócesi.»* ASN: CS, DS, vol. 17, ff. 172v-174r (29-VIII-1712).

⁶² El text que es reproduïx evidencia el mecanisme assolit: *«Certifico doy fe y testimonio de verdad yo Joseph Antonio Lay por autoridad Real notario público desta Ciudad y secretario de esta lugartenencia General y Real Audiencia y Tribunal de la Real Cancilleria que habiendo se juntado en este día en una de las piessas de este Real palassio el excmo. Señor conde de la Atalaya virrey Lugarteniente y Capitán General en este Reyno con los nobles y magníficos reales ministros de Justicia y Patrimonio. Y el Illustrísimo y reverendísimo Señor Arzobispo de Cáller en la Sacristía desta Sancta Primacial Iglesia Calaritana, con su muy Illustre Cabildo. El muy Illustre estamento militar en la Iglesia de la Virgen Santíssima de la Esperanza. Y la Magnífica Ciudad de Cáller con su Consejo General en la casa de la dicha Ciudad, lugares todos que para el infrato effecto se suelen juntar a effecto de prorrogarse la continuación del Real servicio de dos años a cuya prórroga unánimes han concurrido gustosísimos para el referido término de dos años, aviendo así bien consentido a ello todos los arzobispos, obispos cabildos y demás ciudades del Reyno con sus cartas originales que quedan insertadas en los autos de la referida prórroga a los que me refiero y siempre sea menester se haya la devida relación en fe de lo qual y en execución de la orden a mi verbo dada por dicho excelentísimo señor virrey doy la pre-*

Roma, per col·laborar en el pagament dels donatius també sofrí la corresponent ritualització. La primera veu del braç, normalment l'arquebisbe de Càller, comunicava l'acceptació de la pròrroga i es comprometia a obtenir el corresponent breu del papa que autoritzés la contribució eclesiàstica; el text del document fou igual des del principi del segle XVIII fins al segle XIX. Tan sols canviarà en la llengua utilitzada, primer en castellà i a partir de 1743 en italià⁶³.

Així, els procediments generats, en 1706, per Felip i revalidats, a partir de 1709-1710, per Carles es convertiren en un referent, de manera que els monarques de la nova dinastia dels Savoia utilitzaren la mateixa fórmula mecànicament en cada ocasió que calia renovar el compromís del regne sobre el donatiu⁶⁴. En pocs anys havia esdevingut una tradició del regne sard, la qual es mantingué fins al 1834, en què fou utilitzada per darrera vegada⁶⁵.

sente certificación firmada de mi mano y signada con el signo que acostumbro en la ciudad de Càller del Reyno de Cerdeña a los cinco días del mes de junio año del nacimiento del Señor mil setecientos y quinze.» ASC: SSG, vol. 54, ff. 5r-6v (5-VI-1715).

⁶³ «Nos Don Antonio Sellent por la Gracia de Dios y de la Santa Sede Apostólica obispo de Adra, sufragáneo y Canónigo Magistral calaritano y en lo espiritual, y temporal vicario general Capitular en todo el presente Arzobispado y Uniones del Consejo de Su Magestad, y Primera voz del estamento eclesiástico. Certificamos y hazemos fe de como habiendo visto, y reconocido las respuestas de las cartas de los Iltes cabildos y Vicarios capitulares del presente Reyno a las de Su Magestad sobre la contribución del servicio de la pròrroga de Real Donativo, hallamos, que todos han convenido en hazer dicho servicio por su porción a Su Magestad (que Dios guarde) como y también este Ilte. Cabildo de Càller, a que asistimos como Primera Voz de dicho estamento, con la condición que venga bien a ello Su Santidad, y que empiece a correr este pagamento del año del Breve Apostólico; y para que conste damos el presente certificado firmado de nuestra mano. Càller y agosto 4 de 1624. Antonio Obispo de Adra, Vicario General Capitular.» ASC: SSG, vol. 54, f. 85r (4-VIII-1724); el text de 1743 als ff. 233r-233v.

⁶⁴ La carta adreçada pel virrei, en castellà, als estaments és paradigmàtica: «Los gastos considerables que ya tiene hecho su magestad (Dios le guarde) con gruesas remesas de dinero y que se han de hazer para el mantenimiento de las tropas, Galeras y otras cosas indispensables en conservación de este Reyno, requiriendo la continuación de los sessenta mil escudos me ordena que yo la solicite por otros tres años, a cuyo fin me remite la adjunta para V.M. y siendo tan relevantes estos motivos confio que V. M. continuando el singular zelo y fineza, con que ha obrado hasta aora en el real servicio, lo acreditará mayormente con los efectos en esta ocasión, dándome esta circunstancia nuevo motivo para representar a Su Magestad quanto ha cooperado Vs en el feliz logro y ajuste de esta negociación. Dios Guarde a V. M. a Càller a 8 de junio 1721.» ASC: SSG, vol. 54. Sobre les pròrrogues dels donatius durant la dominació dels Savoia, vegeu G. OLLA REPETTO: «Il primo donativo...», art. cit.; i M. A. BENEDETTO: «Nota sulla mancata convocazione del Parlamento sardo nel secolo XVIII», a *Liber Memorialis Antonio Era*, DartCorten, Brussel·les:1963, pp. 113-168.

⁶⁵ «Cerimoniale all'occasione delle aringhe a S. Eccellenza il signor Viceré Don Giuseppe Maria Montiglio d'Ottiglio e Villanova per parte dei tre stamenti del regno concernenti la loro adesione alla proroga del donativo ordinario.» ASC: SSG, vol. 55, ff. 457r-458v (15-III-1834).

Aquest canvi en la trajectòria de les Corts o Parlament de Sardènia s'havia precipitat en una conjuntura concreta: la Guerra de Successió a la Corona espanyola. Aquesta guerra i els esdeveniments posteriors implicaren un canvi més transcendent: la separació del regne sard de la resta de territoris de la Corona d'Aragó a la qual havia estat vinculat durant vora quatre-cents anys. En efecte, a causa dels tractats internacionals l'illa passà a les mans dels ducs de Savoia, que es convertiren a partir de 1720 en reis de Sardènia⁶⁶. Aquest era aparentment l'únic canvi, ja que els nous monarques s'havien de comprometre a respectar les lleis i privilegis del regne, i conseqüentment el marc jurídic i institucional heretat de l'antiga Corona d'Aragó. Tanmateix, pel que fa a les Corts, la nova dinastia, evitant convocar-les, es relacionà sempre amb els estaments a través de la reduïda junta de les primeres veus, que s'avingué a renovar els serveis econòmics, mantenint la ficció de la plena vigència de l'assemblea parlamentària⁶⁷.

Sens dubte, la consolidació de les juntes representatives fou un element determinant perquè no es tornessen a convocar les Corts o Parlaments. La seua trajectòria semblava confirmar la idea que l'avanç de l'absolutisme era la causa fonamental de la «distorsió» institucional, però aquesta explicació ens resulta massa senzilla. Sense menysprear la progressiva afirmació del poder de la institució monàrquica per damunt dels canvis dinàstics, encara era evident durant el segle XVIII a Sardènia una forta preeminència social i política dels estaments⁶⁸, una preeminència que es recolzava

⁶⁶ La Quàdruple Aliança contra Felip V havia acordat, pel tractat de Londres del 2 de agost de 1718, que Sardènia havia de passar al duc de Savoia. Sobre la cessió de l'illa, vegeu L. LA ROCCA: «La cessione del Regno di Sardegna alla Casa Sabauda. Gli atti diplomatici e di possesso con documenti inediti», *Miscellanea di Storia italiana*, XVI (1905), pp. 117-239, Deputazione di Storia Patria, Torí; i F. LODDO CANEPA: *Dispacci di Corte, Ministeriali e Vice-regi concernenti gli affari politici, giuridici ed ecclesiastici del Regno di Sardegna (1720-1721)*, Società nazionale per la Storia del Risorgimento italiano, Roma:1934.

⁶⁷ Amb motiu de la primera pròrroga en 1721, els estaments i la ciutat de Càller lliuraren una bateria de peticions: «*Copia de las súplicas presentadas por los tres estamentos Eclesiástico Militar y Real en ocasión que se han juntado por el Excmo Señor Barón de San Remy, Virrey, Lugarteniente y Capitán General de este Reyno. De orden de su magestad en fecha de 23 abril 1721, para la prórroga del Real donativo de tres años*»; al final de les peticions sol·licitaven que fossen considerades com a capítols de Corts: «*Todo lo qual se sirvirá V. Real M. decretar mandando que se observe inviolablemente dándoles fuerza de capitulos de corte a tal se vean tan leales vasallos mucho más obligados a rogar por los mayores auges y exaltación de la Real casa y persona de V. R. M. a quien Dios guarde como sus leales vasallos han menester.*» ASC: SSG, II sèrie, vol. 54.

⁶⁸ El protagonisme de les primeres veus assolirà altres expressions en la llanguida trajectòria del regne sard sota la dominació piemontesa. Símbol d'aquest protagonisme esdevenen les cerimònies de presa de possessió dels virreis que donaren l'oportunitat de recrear tota l'escenografia que les reunions dels estaments havien fet servir quan havien estat convocats a Corts. Aquestes cerimònies seguiren escrupolosament les fórmules instaurades a l'època dels Àustria, especialment durant el regnat de Carles II. També les ocasions d'enhorabones,

en un context jurídic, polític i institucional heretat del passat que, no cal oblidar, continuava vigent. Aquest context, com a eina de praxi política, havia requerit secularment l'acord i el pacte entre el rei i els estaments, a través d'una estreta correspondència que donés satisfacció als interessos mutus. Aquesta pràctica política va continuar efectuant-se, amb totes les contradiccions i limitacions que es puguen al·legar, a través de les juntes representatives dels estaments, les quals no sols s'havien consolidat per interès de la institució monàrquica, per evitar la convocatòria de Corts, sinó que a més havien estat puntualment reivindicades com a «Diputacions» esporàdiques, al llarg del segle XVII⁶⁹, a iniciativa dels mateixos estaments per resoldre el problema d'un monarca permanentment absent i amb el qual calia establir mecanismes de relació que assegurés la praxi política esmentada.

Mentre va estar vigent aquest context jurídic, polític i institucional, la possibilitat que les Corts o Parlaments es tornessen a reunir no estigué mai tancada. I aquesta fou la situació del segle XVIII sard. Ja ho hem dit adés, aquesta possibilitat es va plantejar durant la guerra, per bé que sense un resultat positiu. Després, els monarques de la casa de Savoia arribaren a considerar seriosament la seua convocatòria en més d'una ocasió al llarg del segle XVIII: en 1728, en 1731 i en 1751. Tant se val si no es varen celebrar; el que ens interessa remarcar especialment no és el fet d'unes convocatòries frustrades com a senyal que sempre va existir la possibilitat de tornar a una «normalitat» ancorada en el passat. Interessa destacar la importància de la continuïtat d'un determinat context jurídic, polític i institucional que podia servir eventualment per a donar eixida a les reivindicacions d'unes societats que anaven a poc a poc transformant-se, encara que el seu ritme polític fos relativament lent. Aquest context podia oferir la plataforma necessària des d'on generar canvis més profunds de la societat de l'Antic Règim, assolint nivells revolucionaris o simplement obrint el camí de la consolidació i satisfacció dels interessos de grups socials que podien liderar en un futur aquests canvis.

El model que calia seguir havia estat fixat pels grups socials més dinàmics d'un dels països fundadors de la que havia estat la Corona d'Aragó, Catalunya, en vigílies de la Guerra de Successió⁷⁰. D'altra banda, les reivindicacions sardes de final del

condols o juraments de fidelitat a l'inici d'un regnat eren l'excusa per mostrar la seua de vegades patètica i qüestionada magnificència. Una de les darreres ocasions en què es va reiterar aquest tipus de cerimonial «hispanic» fou en 1821: «*Relazione della funzione del giuramento solenne prestato nella città di Cagliari la sera del primo de luglio 1821 nella cattedrale di Cagliari in occasione del fortunato avvenimento al trono di S. M. il re Carlo Felice per rinuncia dell'augusto suo fratello S. M. il Re Vittorio Emmanuele IV essendo viceré il Marchese di Yenne.*» ASC: AAR 16, caixa 216.

⁶⁹ Sobre la qüestió, especialment durant el regnat de Felip IV, G. TORE: *Il Regno di Sardegna nell'Età di Filippo IV. Centralismo monarchico, guerra e consenso sociale (1621-30)*, FrancoAngeli, Milà:1996. Vegeu també L. GUIA: «Los estamentos sardos y valencianos...», art. cit.

segle XVIII, des d'unes reunions estamentals autoconvocades, auguraven canvis molts profunds en les relacions d'aquest regne amb la dinastia piemontesa i especialment canvis estructurals de la mateixa societat sarda. Els avatars dels conflictes bèl·lics, arran de la Revolució Francesa, frustraren, com la Guerra de Successió a la Corona espanyola ho havia fet per als catalans, aquesta possibilitat.

⁷⁰ Entre una àmplia producció historiogràfica vull destacar dos treballs separats en el temps però que reflexionen igualment sobre el caràcter de les Corts catalanes en vigílies de la seua extinció: E. BELENGUER: «Entorn de les darreres Corts catalanes a l'Edat Moderna: una institució peril·litada?», a *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*, Generalitat de Catalunya, Barcelona:1991, pp. 168-172; i J. ALBAREDA: «Estudi introductori. Les Corts de 1701-1702 i 1705-1706. La represa del constitucionalisme», a *Constitucions, capítols i actes de Cort. Anys 1701-1702 i 1705-1706*, ed. facsimil, Base, Barcelona:2004.

Bruno ANATRA / Jon ARRIETA ALBERDI / Xavier DÍEZ / Anna
M. FERNÁNDEZ PONCELA / Francesco MANCONI / Lluís J.
GUIA MARÍN / Salvatore LOI / Giuseppe MELE / Giovanni
MURGIA / Gianfranco TORE / Xavier TORRES SANS / Raimondo
TURTAS

editorial afers

ISBN: 978-84-95916-95-2

9 788495 916952